

גון השקמים

מילים: יצחק יצחקי | לחן: יוחנן זראי

היה היו כאן פעם שקמים,
חולות מסביב וגם נוף.
העיר תל אביב של אותם הימים
היתה בית בודד על החוף.
ויש לפעמים נערכו ישיבות
מתחת שקמים אז בצל,
וליד העצים צחקו הבנות
וענו בזמרה: "הי נא-ליל".

גון, זהו, גון, זהו,

זה גון השקמים.

היו גם פאלה

אי אז בימים.

גדלה תל אביב מסביבה פרורים
הכל בה תכנון ונבדק.
נבנו בה כבישים נשכחו השקמים
והלבין אז ראשם מאבק.

הכל כאן נבנה בקצבו של הדור -
חניות ובתי שקמים,
אך אם רק נפנה מבטנו אחור,
נזכר בשקמים ירקים.

פרברים שכונות בקצווי העיר
בתי שקמים בתים גבוהים,
רבי-קומות
מיתם בודד, גלמוד, נעשה יתום
נצב עומד, קם, מזדקף
הלך אורח נודד

גון, זהו, גון, זהו...

היום השקמים נעלמו ואינם -
רק שילט את שמם עוד מזכיר,
כמה צפורים וספסל מיתם
נצב בלבה של העיר.
ומושך הוא אליו, פשהערב יורד
ווצים במרום פוכבים,
קבצן מן הרחוב או הלך בודד
או זוג צעירים אוהבים.

גון, זהו, גון, זהו...

♩. = 56

Em E7 Am⁶ Em Am B⁷

גם - ן ביב - ם - מ לות - חו מים - שק עם - פ כאן יו - ה יה - ה

7 Em Am⁶ Am⁶ Em

תה-ה? מים - י - ה תם - או של ביב - א תל עיר - ה נוף

13 F^{#7} B F[#] B⁷

עך - ן מים - ע - לף גש - ן חוף - ה על ןד - בו ית - ב

19 Em Em E7 Am

ול - צל - ב אז מים - שק חת - ת - מ בות - שי - ן כו -

25 B⁷ Em Am Am F^{#7}

א הי כה - זמ - ב נו - ע - ן נות - ב - ה קו - ה - צ צים - ע - ה נד -

31 B⁷ Em Em B⁷

ליל _____ כן חו - ן? כן חו - ן?

37 Em Am F[#] B⁷

ה ק גם יו - ה מים - שק - ה גו _____ זה

43 Em C⁷ B⁷ Em

מים - י - ב אז אי _____ לה - א -

יצחק יצחקי

נולד בראשון לציון בשנת 1922. היה קצין חינוך של פיקוד מרכז ובוגר האוניברסיטה העברית. עסק בחינוך ובהוראה.

יוחנן זראי

נולד בבודפשט שבהונגריה, בשנת 1929. בתקופת מלחמת העולם השנייה חי בגטו היהודי, כשהוא עונד טלאי צהוב. אחר כך שהה במחנה ריכוז במערב הונגריה, כשזהותו מוסווית על ידי מסמכים נוצריים, והיה מועמד להישלח למחנה מאוטהאוזן. אחרי המלחמה למד קומפוזיציה וניצוח באקדמיה למוזיקה בבודפשט, ובאוסטריה אצל המלחין פאול הינדמית. בשנת 1949 ברח מהונגריה וכעבור שנה עלה ארצה. הוא גר ביפו ובקיבוץ עין גב, שם פגש את פרנק פלג, והמליץ לו לעסוק בהוראת מוזיקה.

בירושלים לימד באקדמיה למוזיקה, עבד ב"קול ישראל" בניצוח ובעריכה, והיה מנהל התוכניות המוזיקליות ב-Y.M.C.A., שם גם הפעיל את פעמוני הכנסייה. עם גיוסו לצה"ל הוצעה לו "עסקה" של הלחנת שירים ללהקות צבאיות, תמורת שילוב בין שירות סדיר לשירות מילואים. פגישתו עם דידי מנוסי בשנת 1954 הולידה את הלחנת שירו הראשון "Bon soir" (שלא בוצע...), וקירבה אותו ללהקת פיקוד המרכז, שהייתה עסוקה בהכנת המופע המוזיקלי הראשון שלה: "כ"ק אחד" מאת משה שמיר (השם "כף קוף אחד" ביטא משחק מילים, הקשור לתוכן: קוף מתגייס לצה"ל ועובר זמן רב עד שמישהי מבחינה שזהו קוף ולא אדם...). לתוכנית זו הלחין יוחנן זראי עשרה שירים, ביניהם: "שיר המ"צ", "גן השקמים" ועוד.

לאחר מכן הלחין שירים לתוכנית השנייה של הלהקה: "שלושה גיבורים" מאת יורם מטמור, ולתוכנית השלישית: "פשיטה בכפר" מאת אהרון מגד (שהפכה לאחר מכן ל"חמש-חמש" בתיאטרון "אוהל", בבימויו של גדעון שמר, ובכורתה הועלתה שבועיים אחרי מבצע "קדש"). כך הפך יוחנן זראי ל"שאנסונר", מלחין שירים, והמשיך מסורת משפחתית עתירת מוניטין, מכיוון שדודו ז'לזוביץ, הלחין גם הוא שירים וכונה "אבי השאנסון ההונגרי".

עבודתו המוזיקלית כוללת: א. הלחנת שירים לרוב להקות צה"ל: להקת הנח"ל, פיקוד המרכז, פיקוד הצפון, גייסות השריון ואחרות. ב. הלחנת מוזיקה לתסכיתים ב"קול ישראל", ביניהם: "הכלל והיוצא מן הכלל" של ברכט, בביצוע שמואל רודנסקי ויוסי בנאי; "היי ג'ון" של סמואל בקט, בביצוע גדעון שמר וחנה מרון (שאותו גם ביים); "שישה עמודים אחרונים נטולי שם", "מחזה קטן" מאת בקט ועוד. ג. הלחנת מוזיקה ושירים להצגות תיאטרון, לסרטים, למופעים ב"בימה הקלה" ולתיאטרון ילדים, של מנחם גולן ואחרים. ד. השיר האחרון שהלחין, לפני עוזבו את הארץ ב-1971, היה "הלך אחי" לזכר אהוד אלעד, שנפל במלחמת ששת הימים, למילותיו של אחיו, גדעון אלעד מחצרים. השיר נכתב לבקשתו של אלוף ישראל טל, והושר בידי רן אלירן. יוחנן זראי הוא חתן פרס נורדאו, המוקדש ליוצאי הונגריה, שבו זכו גם אפרים קישון, דוש ואחרים.

עץ השקמה

השקמים היו חלק מנופה של תל אביב בשנות הקמתה. השקמים מופיעים בשירה ובספרות על העיר תל אביב בתחילת המאה: "כִּן זָהוּ, כִּן זָהוּ, כִּן זָהוּ, גֵּן הַשְּׁקָמִים..." השקמה אינה גדלה בר בארץ, אלא מופיעה כצמח תרבות. השקמה נזכרת פעמים רבות בתנ"ך, במשנה ובתלמוד. ייתכן שבתקופה הקדומה הייתה שייכת לאוכלוסיית צמחי הבר. פירות השקמה שימשו למאכל, ולזירוז הבשלתם היו מבצעים חתכים זעירים בפרי. פעולה זו נקראת "בליסה" והיא מוזכרת בספר עמוס (ז', י"ד): "וַיַּעַן עָמוֹס, וַיֹּאמֶר אֶל-אֲמָצְיָה, לֹא-נָבִיא אָנֹכִי, וְלֹא בֶן-נְבִיאִים אָנֹכִי: כִּי-בֹקֵר אָנֹכִי, וּבֹלֵס שְׁקָמִים..." העץ ירוק עד, בעל גזע מרכזי המגיע בגובהו ל-4-12 מטר.

פרחי השקמה הם חד-מיניים, ומכוסים בתפרחת צפופה, הנסגרת בתוך רקמה ירוקה ויוצרת מבנה הנקרא "פגה". הפרחים הנקביים מצויים על מצעית הפגה, ואילו הפרחים הזכריים מרוכזים בפתח הפגה. ההאבקה נעשית על ידי צרעה זעירה, שנכנסת לפגה כדי להטיל את ביציה בשחלות הפרחים הנקביים. תוך כדי פעילות זו היא מאביקה את הפרחים הנקביים באבקת הפרחים הזכריים של פגה אחרת, שממנה בקעה הצרעה. צרעה זו אינה נמצאת בימינו בארץ, והפירות הנוצרים הם פֶּרְתָנוֹקְרָפִים (פירות שמתפתחים בלי הפריה). הפירות, שצבעם צהוב ורוד, מתוקים וראויים למאכל. ריבוי השקמה בארץ נעשה על ידי חוטרים.

תל אביב והשקמים

סביב תל אביב היה פעם רק "חול וחול", אך גם נוף. בצלם של 17 עצי השקמה הירוקים העתיקים שהיו בה גדל דור שלם. ובינתיים גדלה העיר תל אביב, נבנו בה כבישים, חנויות ובתי שחקים, והיום השקמים נעלמו ואינם. עצי השקמה היו קיימים במקום עוד בטרם נוסדה תל אביב, בשנת 1909. עד היום ניצבים בתל אביב כמה עצי שקמה: ברחוב המלך ג'ורג' מול גן מאיר, וב"גן יעקב" הנמצא בין היכל התרבות לתיאטרון הבימה. עץ השקמה הראשון נגדע בשנת 1936. לא רק חובבי הטבע נרעשו אז, אלא גם מורים ומחנכים, סופרים, משוררים ואומנים. שאול טשרניחובקי רתח מכעס, יצא להפגין נגד הכריתה והתריס במילים קשות נגד מאיר דיזינגוף, ראש העיר. לעומת זאת, השנה (2007) השקיעו כשני מיליון שקלים בהעברת עץ שקמה שעמד בצומת חולון למקום אחר, לא הרחק משם, למטרת שימור; כבוד לשקמה.

פסיפוזיות אקראית אימוץ השיר

השיר עוסק במתח שבין שימור הטבע, כפי שהוא מתבטא בעץ השקמים, לבין פיתוחה של העיר תל אביב. היוצר מרחיב את שני הנושאים: בחלקו הראשון (בתים 1-3) עוסק המשורר במיוחד בגן השקמים ובאירועים שהתרחשו סביבו, ואילו בחלקו השני (בתים 4-5) הוא עוסק בבנייה המואצת ובהתרחבותה של העיר.

להלן כמה פעילויות:

- ◆ תארו מה היה מקומם של השקמים, על רקע הנוף ואורח החיים בימי תל אביב הקטנה.
- ◆ תארו את השינוי שחל בעיר תל אביב, ובעקבותיו את השינוי שחל בשקמים.
- ◆ בשיר כתובים שני ביטויים המתייחסים לעצי השקמים: "הלִבִּין אֶז ראשֶם מאָבֶק", "נִזְכֵּר בְּשִׁקְמִים יִרְקִים". הביעו דעתכם על ביטויים אלה.
- ◆ השיר מבטא געגועים עזים ל"אוֹתָם הַיָּמִים". חפשו בשיר מסרים גלויים וסמויים המבטאים תחושה זו.
- ◆ הקשיבו למנגינת השיר ונסו למצוא זיקות בין המילים לרוח המוזיקה של השיר.
- ◆ ערכו רשימה של פעולות האדם בתל אביב "הישנה", לעומת פעולותיו בתל אביב המתפתחת.
מה אפשר ללמוד מכך?
- ◆ הביעו דעתכם על הדילמה שעולה בשיר.

פסיזיוו נוספו

- ◆ נסו לעמוד על ההבדלים בין הלחן של הבית לבין הלחן של הפזמון.
- ◆ מה מאפיין את הפזמון לעומת הבית מבחינת המשקל, המלודיה וההדגשים?
- ◆ מדוע בחר המלחין, יוחנן זראי, לבטא את הפזמון בדרך זו?